

Анотація

В статті обґрунтована доцільність створення багатогранної картини сучасної економічної дійсності у вигляді фрейму. Задля забезпечення комплексності опису запропоновано структурування економічних проявів за чотирма напрямками: спосіб функціонування, спосіб організації, спосіб адаптації, спосіб взаємодії. За допомогою каузального методу та синтезу на основі типізації з подальшою аглютинацією та акцентуванням сформований фрейм «стратегічна економіка». Виділені характерні риси сучасної економічної організації. Здійснено прогноз майбутнього стану економічної дійсності у вигляді фрейму «синтетична економіка».

Ключові слова: економічна дійсність, постіндустріальна економіка, фрейм, стратегічна економіка, поліархія, самоактивація, синтетична економіка.

Аннотация

В статье обоснована целесообразность создания многогранной картины современной экономической действительности в виде фрейма. С целью обеспечения комплексности описания предложено структурировать экономические проявления по четырем направлениям: способ функционирования, способ организации, способ адаптации, способ взаимодействия. С помощью каузального метода и синтеза на основе типизации с дальнейшей агглютинацией и акцентированием сформирован фрейм «стратегическая экономика». Выделены характерные черты современной экономической организации. Осуществлен прогноз будущего состояния экономической действительности в виде фрейма «синтетическая экономика».

Ключевые слова: экономическая действительность, постиндустриальная экономика, фрейм, стратегическая экономика, полиархия, самоактивация, синтетическая экономика.

Annotation

The expediency of creating all-round picture of modern economic reality in the form of a frame was justified in the article. It was proposed to structure the economic manifestations of the four directions to provide a comprehensive description: operating mode, way of organizing, way to adapt and form of the interaction. With the causal method and synthesis based on typing and agglutination with further emphasis was formed frame «strategic economy». The features of modern economic organization were identified. The forecast the future state of the economic reality in the form of a frame «synthetic economy» was performed.

Key words: economic reality, post-industrial economy, frame, strategic economy, polyarchy, auto activation, synthetic economy.

УДК 330.342:338.242

**Рудніченко Є.М.,
к.е.н., доцент, зав. відділу наукових досліджень з
організаційних питань митної справи,
Державний науково-дослідний інститут митної справи**

ІНСТИТУЦІЙНА ПРИРОДА МИТНОЇ СЛУЖБИ

Постановка проблеми. Ефективне функціонування державних інститутів досліджується у багатьох наукових роботах, не виключенням є й інститут митної служби. Однак більшість дослідників доволі вузько характеризують інституціоналізм, не акцентуючи увагу на історичному аспекті його розвитку. На нашу думку, для розробки будь-якої концепції або практичних рекомендацій необхідно ґрунтовно дослідити еволюцію базових понять та теорій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інституціоналізму цікавлять таких відомих науковців, як Р. М. Нурєєв, В. В. Дементьєв, Я. І. Кузьминов, І. В. Ховрах, Г. В. Козаченко, Т. Гайдай [1-8]. Однак конкретизація вищезазначеної проблематики у митній сфері недостатня, тому тема дослідження є актуальною.

Постановка завдання. Метою написання статті є аналіз розвитку інституціоналізму та визначення поняття «інститут митної служби».

Виклад основного матеріалу дослідження. Інституціоналізм як течія економічної думки виник в кінці XIX - початку XX століття. Цей напрям був тісно пов'язаний з історичним напрямком в економічній теорії, який зародився в другій половині XIX століття як форма протесту постулатам класичної та неокласичної теоріям ринкової економіки неокласичному напрямку. У розвитку історичної школи виділяють два етапи [9]:

- «стара» історична школа (40-ві роки XIX століття): її ідеологами були Фрідріх Ліст, Вільгельм Рошер, Бруно Гільдебранд;
- «нова» історична школа (80-ті роки XIX століття): її представниками були Густав Шмоллер, Карл Бюхер, Луйо Brentано.

Основоположником інституціоналізму, на думку більшості економістів, є видатний економіст Торстейн Веблен. Однак, деякі дослідники зараховують до основоположників нарівні з Т. Вебленом, таких найвідоміших економістів як Джона Коммонс і Уеслі Мітчел [1; 2].

Ми приєднуємося до думки більшості науковців, що вважають засновником інституціоналізму американського вченого Торстейна Веблена, а умовною датою зародження інституціоналізму можна вважати 1898 р., коли Т. Веблен (1857-1929 рр.) виступив з критикою німецької історичної школи (особливо, Г. Шмоллера) за надмірний емпіризм [3, с. 9], пізніше, у 1899 році Т. Веблен видав монографію «Теорія бездіяльного класу. Економічне вивчення інститутів».

Інституціоналізм, як напрям економічної теорії сформувався в 20-30-х роках XX ст. (поява пізніх публікацій Т. Веблена, У. Мітчелла, Дж. Коммонса). Праці цих вчених об'єднують спільність методологічних позицій, антимонополістична спрямованість, обґрунтування ідеї впливу на економічне зростання всієї сукупності суспільних відносин і необхідності державного впливу на економіку, особливо у формі «демократичного контролю суспільства над бізнесом» [4, с. 54].

Поняття «інституціоналізм» з'явилося у 1918 році. Його ввів Уілтон Гамільтон у своєму виступі на зборах Американської економічної асоціації. У. Гамільтон вважав, що інституціоналізм допоможе об'єднати економічну науку в єдине ціле, оскільки показує, як її окремі частини пов'язані з цілим [5, с. 69].

Значна кількість науковців відмічає, що термін «інституціоналізм» (лат. *institutio* – образ дії, звичайно напрям) був прийнятий для визначення системи поглядів на суспільство і економіку, в основі якої лежить категорія інституту.

Однак до тепер немає єдиної думки стосовно того, що таке інститут. Ще в 1934 р. Д. Коммонс вказував на існування різних підходів до визначення поняття «інститут», що породжують складності у взаєморозумінні і, відповідно, в подальшому розвитку інституційної теорії. Він писав: «при визначенні сфери застосування так званої інституційної економіки складність полягає у невизначеності значення слова «інститут». Іноді здається, що інститут подібний будівлі, каркас якого зроблений із законів і правил, а індивіди є мешканцями цього будинку. А іноді здається, що інститут – сама поведінка мешканців» [10].

На нашу думку, доцільно виділити наступні підходи до трактування інституту:

1. Поняття інституту визначається через категорію «звичай». Найбільш притаманне таке визначення «старій» історичній школі, де інститути розглядаються як соціально-психологічні феномени, засновані на звичках, звичаях, інстинктах. Подібні визначення зустрічалися у трактуванні інституту такими вченими, як: Т. Веблен (інститути – це встановлені звичайні мислення, загальні для даної спільноти людей [11, с. 40]), У. Мітчелл, У. Гамільтон;

2. Інститут – це система або набір правил, норм, стандартів поведінки, поданих у тій або іншій формі. Підхід до інститутів як до правил ґрунтується на ідеях В. Хофелда (1913 р.) та на пізніх ідеях Дж. Коммонса (1968 р.). Дане визначення зустрічається у роботах В. Вольчіка, Д. Норта, Е. Остром, Т. Парсонса, Д. Ролза, А. Тарушкіна та у словнику іншомовних слів і українському радянському енциклопедичному словнику [10-16] тощо.

Сутність цього підходу така: в більшості своїй інститути існують окремо від конкретних індивідів, являючи собою правила гри, а не конкретних гравців. Д. Норт включає в зміст поняття інституту набір формальних та неформальних правил [16].

3. Інститут – це контракти або угоди. Під контрактами в широкому інституційному сенсі розуміється явний або неявний договір, що організовує здійснення трансакцій. Згідно класифікації Д. Норта [16], контракти є різновидом правил. Однак, в неоінституційній теорії правила і контракти виступають як дві автономних сфери дослідження.

4. Інститут – це те, що створює певний механізм взаємодії між індивідами. Таке визначення зустрічається у трактуваннях: Дж. Найта, Д. Норта, Т. Парсонса [11; 15; 16].

Розглядаючи таке поняття як інститут слід зауважити, що найчастіше їх класифікують за наступними ознаками [6; 7; 17; 18]:

1) в залежності від способу їх затвердження та швидкості зміни:

– неформальні інститути – існуючі неофіційні, неправові обмеження;

– формальні інститути – це офіційні, правові обмеження, які є результатом встановлення правових рамок інституційним нормам суспільства, тобто їх юридичним закріпленням та відповідним організаційним втіленням;

2) за рівнем економічної системи:

– макроекономічні інститути – діють на рівні всієї економіки;

– мікроекономічні інститути – діють на рівні окремого господарюючого суб'єкта;

3) в залежності від сфери впливу:

– економічні інститути;

– політичні інститути;

– соціальні інститути.

Зважаючи на вищенаведені класифікаційні ознаки інституту, можна стверджувати, що митна служба є формальним соціально-економічним інститутом макрорівня, який регулює переміщення товарів через кордон, створює сприятливі умови для розвитку зовнішньоекономічної діяльності, забезпечує безпеку суспільства та реалізує захист митних інтересів України.

Відповідно до Указу Президента України, державна митна служба України є центральним органом виконавчої влади в галузі митної справи, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів України. Держмитслужба України входить до системи органів виконавчої влади та утворюється для реалізації державної політики у сфері державної митної справи [19].

При достатньо розвиненій законодавчій базі, інститут митної служби залишається одним з найменш досліджених, хоча таку ситуацію у деякій мірі можна пояснити певною «закритістю» митної системи. Інституційний аналіз митниці найбільш розвинений в юриспруденції, проте слід визнати, що інститутами тут позначається надмірно широке коло хоча і пов'язаних з митницею, але слабо структурованих явищ різного порядку [20].

Необхідно відзначити, що немає єдиного підходу до визначення митниці: її вважають як інститутом, так і державним органом, а іноді і тим, і іншим одночасно [21; 22]. Так, митна служба визначається як митний інститут: «Виділення в якості пріоритетної сервісної функції митної служби та її реалізація є в сучасних умовах найважливішим напрямком інституціоналізації митного інституту» [23, с. 60].

Враховуючи вищенаведені визначення, при екстраполяції поняття інституту у середовище державної митної справи України, виникає декілька проблемних аспектів, а саме:

Що розуміти під інститутом – митницю, митну службу, митні органи? Для детального аналізу цих понять звернемося до їх законодавчого трактування. Так, згідно зі статтею 543 Митного кодексу України, безпосереднє здійснення державної митної справи покладається на митну службу України.

Митна служба України є складовою частиною системи органів виконавчої влади України і складається з митних органів, митних організацій, а також спеціалізованих навчальних закладів та науково-дослідної установи митної служби України.

Митними органами є центральний орган виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері державної митної справи, спеціалізовані митні органи, митниці та митні пости [24].

Таким чином, найбільш розповсюджений у іноземних дослідженнях термін «митниця» асоціюється у вітчизняному законодавчому полі з митним органом, а не з системним всеохоплюючим поняттям.

Згідно з статтею 546 Митного кодексу України, митниця є митним органом, який у зоні своєї діяльності забезпечує виконання завдань, покладених на митну службу України [24]. Тому у контексті інституційної теорії більш доцільно використовувати термін «митна служба».

Висновки з проведеного дослідження. Митна служба України як соціально-економічний інститут займає одне з центральних місць в системі держави, оскільки регулює соціально-економічні, політико-правові, інформаційні та інші комунікації у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Тому детальна характеристика інструментів та основних складових такого інституту потребує подальших ґрунтовних досліджень.

Бібліографічний список

1. Нуреев Р. Институционализм: прошлое, настоящее, будущее / Р. Нуреев // Вопросы экономики. – 1999. – № 1. – С. 125-131.
2. Васильева Е. Э. Институционализм как альтернатива неоклассической и марксистской экономической теории / Е. Э. Васильева // Квартальный бюллетень клуба экономистов. - 2004. - Вып. 4. - С. 166-180 [Электронный ресурс]. - Режим доступа : http://lukyanyenko.at.ua/_ld/3/313____.pdf
3. Постсоветский институционализм : [монография] / [под ред. Р. М. Нуреева, В. В. Дементьева]. – Донецк : «Каштан», 2005. – 480 с.
4. Гайдай Т. Інституція як інструмент інституційного економічного аналізу / Т. Гайдай // Економічна теорія. – 2006. - № 2. – С. 53-64.
5. Нуреев Р. М. Очерки по истории институционализма / Р. М. Нуреев. - Ростов н/Д : Содействие - XXI век : Гуманитарные перспективы, 2010. - 415 с. [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <http://institutional.narod.ru/nureev/nureev2010.htm>
6. Кузьминов Я. И. Курс институциональной экономики: Институты, сети, транзакционные издержки и контракты / Я. И. Кузьминов, К. А. Бендукидзе, М. М. Юдкевич [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <http://www.econline.edu.ru/textbook/map>
7. Ховрах І. В. Институціоналізм: теорія, методологія, значення / І. В. Ховрах, А. А. Пономаренко // Економіка. Фінанси. Право. - 2011. - № 11/12. - С. 23-28 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Efp/2011_11-12/Hovrak_Ponomarenko.pdf
8. Козаченко Г. В. Інституційна теорія: зміст, еволюція та сучасне застосування / Г. О. Козаченко, В. О. Пантюхін // Економіка. Менеджмент. Підприємництво : [зб. наук. праць]. –

Луганськ, 2008. - № 20 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Emp/2008_20/kozachenko.pdf

9. Лекции по экономической теории [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://ie.boom.ru/Rozmainsky/Ch3.tm>

10. Commons J. Institutional Economics: Its Place in Political Economy / J. Commons. - N.Y. : McMillan, 1934. - P. 69.

11. Ходжсон Дж. М. Жизнеспособность институциональной экономики. В сб. Эволюционная экономика на пороге XXI века / Дж. М. Ходжсон. - М. : Япония сегодня, 1997. - С. 29-75.

12. Вольчик В. В. Курс лекций по институциональной экономике / В. В. Вольчик. - Ростов -н/Д. : Изд-во Рост. Ун-та, 2000. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <ftp://77.47.178.227/pub/books/Economics/Economics.doc>

13. Словник іншомовних слів / [уклад. : Л. О. Пустовіт та ін.]. - Київ : Довіра, 2000. - 1018 с.

14. Український радянський енциклопедичний словник : у 3-х т. [уклад. : А. В. Кудрицький та ін.]. - [2-ге вид.]. - Київ : Голов, ред. УРЕ, 1987. - Т. 3. - 735 с.

15. Knight J. Institutions and Social Conflict / J. Knight. - NY. : Cambridge University Press, 1992. - 234 p.

16. Норт Д. С. Институты и экономический рост: историческое введение / Д. С. Норт // THESIS. - 1993. - Вып. 2. - Т. 1. - С. 69-91.

17. Плетнев Д. А. Природа и эволюция взглядов на институт как категорию экономической науки / Д. А. Плетнев // Вестник Челябинского государственного университета. - 2012. - № 10 (264). - С. 5-13 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.lib.csu.ru/vch/264/001.pdf>

18. Гульбина Н. И. Теория институциональных изменений Д. Норта / Д. И. Гульбина / Вестник Томского государственного университета. - 2004. - № 283. - С. 123-128 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://sun.tsu.ru/mminfo/000063105/283/image/283-123.pdf>

19. Про положення про Державну митну службу України : Указ Президента України від 12.05.2011 № 582/2011 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/582/2011>

20. Фролов Д. П. Базовые категории институционального анализа таможенного дела / Д. П. Фролов, О. В. Анютина // Современная экономика: проблемы и решения. - 2010 г. - № 9(9). - С. 17-25 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://econ.vsu.ru/downloads/pub/seconomic/9/FrolovInyutina.pdf>

21. Алексеев С. И. Таможенная служба как институт развития и обеспечения безопасности экономики страны : дис. на соискание науч. степени канд. экон. наук : спец. 05.13.10 / С. И. Алексеев. - М., 2005. - 173 с.

22. Щетинин А. А. Институт таможи как регулирующий орган функционирования многоукладной экономики России / А. А. Щетинин // Современное состояние, проблемы и перспективы таможенного дела на Дальнем Востоке России : [сб. науч. тр.] / [под общ. ред. В. И. Дьякова]. - Владивосток : ВФ РТА, 2004. - С. 9-12.

23. Макрусев В. В. Управление развитием таможенных органов России на основе институционального подхода / В. В. Макрусев, В. Ю. Дианова, О. В. Маркина // Гуманитарные и социальные науки. - 2008. - № 2. - С. 59-66.

24. Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>

Анотація

У статті досліджено поняття «інститут» та «інститут митної служби». Проведено аналіз даних понять у контексті інституційної теорії. Наведено трактування терміну «інститут» провідними науковцями. Запропоновано власне трактування терміну «інститут митної служби».

Ключові слова: інститут, інститут митної служби, інституційна теорія.

Аннотация

В статье исследованы понятия «институт» и «институт таможенной службы». Проведён анализ данных понятий в контексте институциональной теории. Приведена трактовка термина «институт» ведущими учеными. Предложено собственное трактование термина «институт таможенной службы».

Ключевые слова: институт, институт таможенной службы, институциональная теория.

Annotation

The article investigates concept of «institution» and «institution of the customs service». The analysis of these concepts in the context of institutional theory. See interpretation of the term «institution» leading scientists. Offer their own interpretation of the term «institution of customs».

Key words: institute, institute of customs, institutional theory.